

**DİCLE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

Hakemli Dergi

**CİLT: XI
SAYI: 2**

DİYARBAKIR-2009

İBN KAYYİM'İN TIBBU'N-NEBEVÎ'SİNDE İSNAD VE DELÂLET PROBLEMİ

Kadir DEMİRCİ

Özet

Hicri 8. asrın önde gelen simalarından olan İbn Kayyim el-Cevziyye, hemen hemen bütün İslâmî ilimlerde eser vermiş Hanbelî âlimlerindedir. Kaleme aldığı eserlerinden biri de bu alanda oldukça meşhur olan *et-Tıbbu'n-Nebevî* adlı eseridir. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, “Hz. Peygamber’in hastalıkların tedavisinde izlediği yol”; ikinci bölümde, “Hz. Peygamber’in rûhânî ve ilâhî ilaçların bileşikleriyle ve doğal ilaçlarla tedavide yol göstermesi”; üçüncü bölümde, “Hz. Peygamber’in ifade ettiği besin maddeleri” konu olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla eser Hz. Peygamber’in ve sahabenin tıp konusundaki sözlerini ve uygulamalarını içermektedir. Bu çalışmada eserde yer alan hadisler isnad ve delâlet problemi açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbn Kayyim, et-Tıbbu'n-Nebevî, Peygamber, Hadis

İBN KAYYİM AL-CAWZİYYA AND HADITH PROBLEM IN HIS AL-TİBB AL-NABAWÎ

Abstract

İbn Kayyim al-Cawziyya is one of the leading personalities of the 8th century. He is the Hanbali scholar who has worked almost all the Islamic sciences. One of the works written by very famous in this area is the work of al-Tıbb al-Nabawî. The book consists of three parts. In the first section, “The path of the Prophet in the treatment of diseases”, the second chapter, “The Prophet’s spiritual and divine guidance of drugs for treatment compounds and natural medicines”, the third chapter, “Nutrients expressed by the Prophet” were discussed. Therefore, this book consists of the Prophet’s words and medical applications. In this study the Prophet’s words were evaluated.

Keywords: İbn Kayyim, al-Tıbb al-Nabawî, The Prophet, Hadith,

Giriş

Hadis âlimleri hadis malzemesini değişik gayelerle ele almış ve rivâyetler üzerinde farklı amaçlarla çeşitli çalışmalar yapmış; sonuçta değişik tür ve isimlerde hadis literatürünün ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır. Hadis şerhleri, haşiyeler,

*Yrd. Doç. Dr. YYÜ İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
kadir Demir 2003@yahoo.com

ta'likler, ihtisarlar, mustahreç ve müstedrekler, kırk hadis edebiyatı, çeşitli konulardaki hadis derlemeleri bu tür çalışmalardan bazılarıdır.

Konulu hadis derlemeleri içinde mütalaa edebileceğimiz çalışmalardan biri de şüphesiz 'Tıbbu'n-Nebevî' adı altında yapılan çalışmalardır. Bu adla yapılan çalışmalar her dönemde hadis âlimlerinin dikkatini çekmiş ve bu isim altında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Sonuçta 'Tıbbu'n-Nebevî Literatürü' diyebileceğimiz müstakil bir literatür hadis edebiyatı içerisinde ortaya çıkmıştır.

Günümüzde bu literatür üzerinde çok genel mahiyette de olsa bazı akademik çalışmaların yapıldığı görülmektedir.¹ Ne var ki yapılan bu çalışmalar daha ziyade bu literatürü tanıtmaya, Tıbbu'n-Nebevîyi övmeye ve hatta onu alternatif bir tıp olarak göstermeye yönelik çalışmalardır. Halbuki 'tıbbu'n-nebevî' edebiyatının eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeye tâbi tutulması gerekmektedir. Bu yönde bazı çalışmalar yapılmış olsa da özellikle ülkemizde yapılanlar oldukça az ve yetersizdir. Oysa üzerinde çalışma yapılacak oldukça yoğun ve zengin bir 'tıbbu'-nebevî' literatürü bulunmaktadır. Bu derece geniş bir alana yayılmış olan literatürü birkaç çalışmayla değerlendirmeye tâbi tutmak elbette yeterli olmayacaktır. Dolayısıyla 'Tıbbu'n-Nebevî' edebiyatı üzerinde daha fazla çalışmalar yapılmalıdır.

Tabii ki önemli olan çalışmaların çokluğu değil aynı zamanda içeriği ve ele alınış tarzıdır. Tıbbu'n-nebevî literatürü üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında bir iki istisnanın dışında genelde bu literatürü övücü ve tanıtıcı mahiyette çalışmalar olduğu görülecektir. Oysa bu literatür ile ilgili her hangi bir kitap açılıp bakıldığında bu eserlerde yer alan rivayetlerin ve bunların ele alınış şekillerinin eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiği hemen fark edilecektir.

Dolayısıyla en başta Tıbbu'n-Nebevî tâbiri olmak üzere bu literatürün her cihetten eleştirilmesine şiddetle ihtiyaç vardır. Bu literatürde ele alınan hadisleri içerikleri bakımından 'Tıbbu'n-Nebevî' diye adlandırmak acaba ne kadar mümkündür? İnsanlara doğru yolu göstermek üzere gönderilen bir Allah Elçisi'nin sağlık konusunda müminlere yaptığı öğüt ve tavsiyeleri alternatif tıp anlamı çağ-

¹ Bk. Mustafa Dönmez, Ebû Nüaym ve et-Tıbbu'n-Nebevî İsimli Eseri Üzerine, *UÜİFD*, c. 16, sayı: 1, s. 321-350; ayrıca bk. Ayhan Tekineş, Alternatif İslami Tıp "Tıbb-ı Nebevî", *Divan İlmî Araştırmalar*, 1998, c. III, sayı: 4, s. 57-72; ayrıca bk. İsmail Hakkı Ünal, Hz. Muhammed (s.a.v) ve Tıp, *Diyanet İlmî Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) özel sayısı, 2000, 2003, Özel sayı, s. 181-190; Salih Karacabey, Hadis Vahiy Münasebeti ve Tıpla İlgili Hadisler Hakkında Hattâbî'nin Görüşleri, *UÜİFD*, 1992, c. IV, sayı: 4, s. 217-226; Asaf Atasaven, Tıbb-ı Nebevî, *Diyanet Dergisi* (Özel Sayı) cilt: 25, sayı: 4; Mahmut Denizkuşları, *Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Tıp*, bs. 3, İstanbul 1990; İbrahim Canan, *Hazreti Peygamberin Sünnetinde Tıp : tıbb-ı nebevî*. Akçağ Yayınları, Ankara 1995; Ahmet Turhanoglu, Hadislerde Koruyucu Hekimlik, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi) İstanbul 1996; Sait Özçelik, Hadislerde Rukye, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi) İstanbul 2001.

rıstırarak şekilde 'Tıbbu'n-Nebevî İlmi' diye adlandırmak uygun mudur?² Şayet Tıbbu'n-Nebevî bir ilim ise Hz. Peygamber'i bir tabib olarak nitelendirmek ne kadar doğrudur? Tıbbu'n-Nebevî konusu ele alınırken ne gibi usûl hataları yapılmaktadır? Tıbbu'n-nebevî literatüründe yer alan hadislerin rivayet tekniği açısından değeri nedir? Bu eserlerde zikredilen hadislerin ne kadarı merfu hadislerdir? Ne kadarı sahâbe ve tâbiün sözleridir? Söz konusu edilen hadislerin Tıbbu'n-Nebevî konusu ile uygunluğu bulunmakta mıdır? Yani bu eserlerde zikredilen hadisler delâlet açısından tıp konusu ile ilgili hadisler midir? Yoksa bu hadisleri ele alan müelliflerin kendi anlayış ve yorumlarına dayalı bir istidlâl mi söz konusudur? Tıbbu'n-nebevî ile ilgili hadisleri anlama ve yorumlama problemi bulunmakta mıdır? Nebevî tıp ile ilgili hadisler bağlayıcı mıdır? Şayet bağlayıcı ise hangi hadisler bağlayıcıdır? Tıbbu'n-nebevî hadisleri ile bir hastalığın tedavisinde istidlâl edilebilir mi? Tıbbu'n-Nebevî hadisleri arasında ne kadarı tarihseldir? Tıbbu'n-Nebevî hadislerinden evrensel ilkeler çıkarmak mümkün müdür? Tıbbu'n-Nebevî literatürü hakkında bu tarz soruları çoğaltmak mümkündür. Elbette bu soruların cevaplandırılması gerekmektedir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Tıbbu'n-Nebevî literatürüne ait her hangi bir kitaba kısa süreliğine bile göz gezdirilecek olsa, oradaki hadislerin sıhhat bakımından oldukça problemliler oldukları ve aynı zamanda zikredilen hadislerde ciddi anlamda delâlet sorunu olduğu görülecektir. Hz. Peygamber'e ait olan her şey ile ilgilenmeyi kendilerine meslek edinmiş olan hadisçilerin, tıbb-u nebevî hadislerini derlemeye yönelik çalışmaları bir noktada kabul edilebilir ve anlaşılabilir gayretlerdir. Ancak hadisçilerin bu çalışmaları konuyla ilgili ilgisiz her türlü rivayeti derleyip onların altına birkaç tıbbî yararlılardan söz etmek şeklinde olmamalıdır. Hz. Peygamber'in konum ve mevkiini yüceltmeye yönelik yapılan bu tarz çalışmaların dikkatli bir şekilde yapılmadığı takdirde zamanla Hz. Peygamber'i zan ve itham altında bırakabilecek, onu tahfife sürükleyebilecek çalışmalara dönüşebileceği endişesi taşınmalıdır. Daha açık bir ifade ile Hz. Peygamber'e olumsuz bakılmasına yol açabilecek rivâyetleri kötü niyetli kişilerin eline vermemek hadisçilerin en başta gelen görevleri arasında gelmelidir.

Bu çerçevede ele alınıp bir değerlendirmeye tâbi tutulması gereken bu sahanın önemli ve meşhur eserlerinden biri hiç şüphesiz hicrî sekizinci asrın önde gelen simalarından biri olan İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (ö.751/1350) ait olan 'et-Tıbbu'n-Nebevî' adlı eserdir. Eser aynı zamanda Türkçeye de tercüme edilmiştir.

İbn Kayyim bu kitabında sağlık ile ilgili hadisleri zikretmektedir. Ancak bu hadisler hem isnadları hem de muhtevaları açısından bir takım problemler taşımaktadır. İsnad açısından görülen problemler hadislerin zayıf veya uydurma riva-

² Ayhan Tekines, *agm*, s. 58.

yetler olmasıdır. Güzel olan şey İbn Kayyim'in bizzat kendisinin bu tür hadislerin zayıflığını ya da mevzulüğünü zaman zaman ifade etmesidir. Bununla birlikte bir türlü anlaşılmayan husus ise onun zayıf veya uydurma dediği hadisleri kitabına alması ve ele aldığı konulara bu hadisleri serlevha yaparak bunlara dayanmasıdır. Bir taraftan rivayetlerin isnad problemlerine işaret edip diğer taraftan onları kitabında delil olarak kullanması İbn Kayyim için tam bir çelişkidir.

Öte yandan İbn Kayyim'in hadislerin isnadları noktasında gösterdiği bu gevşekliği benzer şekilde hadislerin muhtevaları için de gösterdiğini söylemek durumundayız. Zira onun, tıbbu'n-nebevî ile hiç de ilgisi olmayan hadislerle konuları temellendirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu durum kitapta yer alan hadislerin delâlet problemine işaret etmektedir. Bütün bu problemleri göz önüne aldığımızda tıbbu'n-nebevî ismi ile bu hadisler arasında bir çelişki ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada hem isnad hem de delâlet açısından problemlili olan bu hadislerin varlığına dikkat çekilme amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle kısa bir şekilde de olsa İbn Kayyim'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek, ardından et-Tıbbu'n-Nebevî kitabı hakkında genel mülâhazalar takdim edildikten sonra isnad ve delâlet bakımından problemlili olan hadisler ele alınacaktır.

1. İbn Kayyim'in Hayatı Görüşleri ve Eserleri

1.1. Hayatı

Hicrî 691/1292 tarihinde Dımeşk'te doğan İbn Kayyim, babası Cevziyye medresesinde Kayyim olarak görev yaptığı için 'İbn Kayyim el-Cevziyye' diye anılmıştır. Asıl adı Muhammed'dir. Babası Ebû Bekir onun yetişmesinde önemli rol oynamıştır. İlk öğrenimini babasından alan İbn Kayyim, zamanının önde gelen âlimlerinden çeşitli dersler almıştır. Onun ders aldığı hocalarından en önemlisi şüphesiz Takiyüddin İbn Teymiyye'dir. İbn Kayyim, üzerinde büyük tesiri olan hocası İbn Teymiyye'nin yolunu takip etmiş ve hatta onun görüş ve düşüncelerinin yayılmasında büyük rol oynamıştır.³

Cevziyye medresesinde imamlık, İbn Hallikân'ın yaptırdığı câmide hatiplik yapan İbn Kayyim bu arada dersler vermiş, talebe yetiştirmiş, eserler kaleme almıştır. 743 yılında düzenli olarak ders vermeye başladığı Sadriyye medresesindeki hocalık görevini vefâtına kadar sürdürmüştür. Medresedeki bu görevini vefâtından sonra iki oğlu; Cemâleddin ve Burhaneddin devam ettirmiştir.

Onun yaşadığı dönem Haçlı seferleri sonrası ve Moğol istilaların devam ettiği dönemdir. İslam dünyasında karışıklıkların, çalkantıların yaşandığı bir zaman dilimidir. O, hocası İbn Teymiyye'nin görüş ve düşüncelerini paylaşmasından dolayı baskı ve zulümlere maruz kalmıştır. Hocası ile birlikte hapsedilmiştir. Ho-

³ H Yunus Apaydın, "İbn Kayyim el-Cevziyye", *DİA*, c. 20, s. 109.

casının vefatından sonra serbest bırakılan İbn Kayyim hicrî 756 yılında Dımeşk'te vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.⁴

1.2. Görüş ve Düşünceleri

İbn Kayyim hocası ibn Teymiyye gibi Kitap ve Sünnet'ten hüküm çıkarma konusunda sahabenin görüşlerinin dikkate alınması gerektiği görüşündedir. Ona göre sahabenin görüşlerine itibar etmeden Kur'an ve Sünnet'ten hüküm çıkarma bidat ve delâlettir. O, bir mezhebe bağlı kalmayı gerekli görmemektedir. Kamu otoritesi de halkı bir mezhebe bağlı kalmaya zorlayamaz. Taklide karşı olmakla birlikte İbn Kayyim bu anlayışını bir parça da olsa yumuşatmakta ve taklit edilebilecek şartları taşıyan kişinin taklit edilebileceğinin caiz olduğunu ileri sürmektedir. Ne var ki taklit eden kişi taklit ettiği görüşü en doğru görüş saymamalıdır. İbn Kayyim bu noktada mezhep müntesiplerinin çoğunlukla imamlarının görüşlerini yanlış anladıklarını ve yanlış uyguladıklarını dile getirir, onlarla mücadele eder.⁵

İbn Kayyim şeriatın ruhunu ve esprisini kavrama eğilimindedir. O, naslarda yer alan lafızların özüne ve hakikatine inmenin gereğinden söz eder. Lafızlar anlamın birer vesileleridir. Aynı zamanda maslahatın dikkate alınması ve gerçekleştirilmesi, zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişmesi gerektiği onun genel eğilimini yansıtır.⁶

İbn Kayyim tıpkı hocası ibn Teymiyye gibi toplumsal hayattaki bozukluklarla, hurâfe ve bidatlerle şiddetli mücadele etmiştir. Salih kişilerin kabirlerinin ziyaret edilmesi için çıkılan yolculuğu caiz görmemesi bu meyanda zikredilebilir. Onun bu görüşü Şia'nın meshed haccına bir tepki olarak da değerlendirilebilir. Musiki aleyhtarlığı, musiki aletlerinin, içki kaplarının ve içki atölyelerinin tahrip edildiği takdirde tazmin gerektirmeyeceği de onun toplumsal hayattaki bozukluklarla mücadeledeki tavrına örnek olarak verilebilir.⁷

1.3. Eserleri

İbn Kayyim eğitim faaliyetinin yanında dînî ilimlerin pek çok sahasında çeşitli eserler vermiş bir âlimdir. Çok büyük ve zengin bir kütüphanesi olduğu söylenen İbn Kayyim akaid, fıkıh, fıkıh usûlü, tefsir, hadis, siyer, tasavvuf gibi değişik alanlarda yüze yakın eser vermiştir. Onun eserleri mensubu olduğu Hanbelî mezhebinin görüşlerini vermekten öte mukayeseli tarzda yazılmış ansiklopedik eserlerdir. Üslûbu oldukça açık ve akıcı olan İbn Kayyim; ayrıca eserlerindeki bilgi zenginliği ve derinliği sebebiyle de sadece Hanbelîler tarafından değil her kesim Müslümanlar tarafından okunmaktadır. Ayrıca onun mezhep taassubundan uzak, delile dayalı görüşleri öne çıkarma şeklindeki bakış açısı eserlerinin hararetle takip

⁴ H Yunus Apaydın, *agm*, s. 110.

⁵ H Yunus Apaydın, *agm*, s. 111.

⁶ H Yunus Apaydın, *agm*, s. 116.

⁷ H Yunus Apaydın, *agm*, s. 117.

edilmesine yol açmıştır. Çok sayıdaki eserleri arasından herkesin büyük bir takdirle karşılayıp okuduğu bazı eserleri daha da ön plana çıkarmıştır.

İbn Kayyim'in mezhepler üstü bir metod ile usûl konularını ele aldığı "İ'lâmü'l-Muvakkîin an Rabbi'l-Alemîn", siyer konularını ansiklopedik mahiyette ele aldığı "Zâdî'l-Meâd", tasavvufî konuları ele aldığı ve Henri Laoust'un Hanbelî mezhebinde mistik literatürün şaheseri olarak nitelendirdiği "Medâricu's-Sâlikîn", islam ülkesindeki gayr-i Müslimlerin hukukuna dair yazılmış en kapsamlı eser olma özelliği taşıyan "Abkâmu Ehli'z-Zimme", hadis sahasında metin tenkidi ile ilgili yazılmış müstakil bir eser olma özelliği taşıyan "el-Menârü'l-Münîf fi's-Sahîb ve'z-Zaîf", en meşhur eserleri arasında gelmektedir.

1.3.1. Akâid Eserleri

el-Kasîdetu'n-Nûniyye,⁸ *eş-Şevâikü'l-münezzele ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattala*,⁹ *İctimâü'l-cüyûşi'l-İslâmiyye ale'l-ğazvi'l-Muattala ve'l-Cehmiyye*,¹⁰ *Hâdi'l-ervâb ilâ bilâdi'l-Efrâb*,¹¹ *er-Râh*,¹² *er-Rûh ve'n-Nefs*, *Miftâhu Dâri's-Saâde ve mensûru velâyeti'l-ilm*,¹³ *Şifâü'l-Alîl fi mesâilil-kazâ ve'l-kader ve'l-hikme ve't-talîl*,¹⁴ *Hidâyetü'l-bayâra fi evbetil-yebûd ve'n-nasârâ*,¹⁵ *Şerhu esmâillahi'l-hüsnâ, el-Kebâir*.¹⁶

1.3.2. Tefsir Eserleri

Et-Tibyân fi aksâmi'l-Kur'ân,¹⁷ *Emsâli'l-Kur'ân*,¹⁸ *Bedâiü'l-Fevâid*,¹⁹ *Tefsîrü'l-Fâtîha, Tefsîrü'l-Muavvizeyeteyn*.²⁰

1.3.3. Hadis Eserleri

Et-Tehzîbü muhtasari Sünen-i Ebî Dâvûd,²¹ *el-Menârü'l-Münîf fi's-Sahîb-i ve'z-Zaîf*.²²

1.3.4. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü Eserleri

İ'lâmü'l-Muvakkîin an Rabbi'l-Alemîn,²³ *et-Turukü'l-hükmiyye fi's-siyâseti'ş-şer'iyye*,²⁴ *Abkâmu ehli'z-zimme*,²⁵ *Tuhfetü'l-mevdûd bi-abkâmi'l-mevlûd*,²⁶ *el-Furûsiyye*,²⁷

⁸ Nşr: Abdullah b. Muhammed el-Umeyr, Riyad 1416/1996.

⁹ Eserin ibnü'l-Mevsilî tarafından yapılan ihtisarı basılmıştır. nşr: Camî'î Rıdvan, Mekke, 1415/1994.

¹⁰ Nşr: Avvâd Abdullah, Riyad 1415/1995.

¹¹ Nşr: Seyyid el-Cümeylî, Beyrut-Riyad, 1414/1994.

¹² Nşr: Adil Abdülmünim Ebu'l-Abbâs, Kahire, 1989.

¹³ Nşr: Seyyid İbrahim Ali Muhammed, Kahire, 1414/1994.

¹⁴ Beyrut, 1409/1988.

¹⁵ Muhammed Ali Ebu'l-Abbâs, Kahire, 1990.

¹⁶ Kebâiru'z-Zünüb adıyla neşredilmiştir. Riyad, 1414/1994.

¹⁷ Nşr: İsam Fârisel Harestânî, Beyrut, 1414/1994.

¹⁸ Nşr: Musa Ulvân el-Alîlî, Bağdat, 1987.

¹⁹ Nşr: Ma'rûf Mustafa Zürayk-Muhammed Vehbî Süleyman-Ali Abdülhamîd Baltacı, Beyrut, 1414/1994.

²⁰ Nşr: Mustafa b. Adevî, Kahire, 1409/1989.

²¹ Nşr: Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Hâmid el-Fîkî, Kahire, 1950.

²² Nşr: Hasan es-Semâhî Süveydân, Beyrut, 1411/1990.

²³ Nşr: İsamüddin es-Sabâbatî, Kahire, 1414/1993.

²⁴ Nşr: Muhammed Cemîl Gâzî, Cidde, 1405/1985.

*İğâsetü'l-lehfân fi hükmi talâki'l-ğazbân,*²⁸ *Hürmetü's-semâ,*²⁹ *Hükümü târiki's-salât,*³⁰ *Cilâ'ül-efhâm fi fazlı's-salati ve's-selâm ala hayri'l-enâm,*³¹ *Menâsikü'l-hac ve'l-umre.*³²

1.3.5. Tasavvuf Eserleri

*Medâricü's-Sâlikîn,*³³ *İğâsetü'l-lehfân min meşâyidi's-şeytân,*³⁴ *Tarikü'l-hicreteyn bâbü's-saadeteyn,*³⁵ *Ravzatü'l-muhibbîn ve nüzhbetü'l-müştâkin,*³⁶ *el-Kelimetü't-Tayyib ve'l-ameli's-sâlih,*³⁷ *er-Risâletü't-Tebûkîyye,*³⁸ *ed-Da' ve'd-Devâ,*³⁹ *el-Fevâid,*⁴⁰ *Uddetü's-Sâbirîn ve zâhîretü's-şâkirîn*⁴¹

1.3.6. Diğer Eserleri

*Zâdü'l-Meâd fi bedyi hayri'l-ibâd,*⁴² *Esmâ ü müellefâti ibn Teymiyye,*⁴³ *Mekâidü's-şeyâtîn fi'l-vesvese ve zemmü'l-müvesvisîn,*⁴⁴ *el-Ğurbe ve'l-İğtirâb,*⁴⁵ *et-Tıbbü'n-Nebevî, Meâni'l-edevât ve'l-hurâf.*

2. İbn Kayyim'in et-Tıbbu'n-Nebevî'si Hakkında Genel Mülâhazalar

2.1. İbn Kayyim'in Nebevî Tıp Konusuna Bakışı

Şüphesiz bir konuya bakış tarzı o konuyu ele alışı ve işleyişi büyük ölçüde etkiler. Konuya nereden ve nasıl bakıldığı, nereden hareket edildiği oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında İbn Kayyim'in öncelikle Nebevî Tıp konusuna bakışını ele almamız gerekmektedir.

İbn Kayyim'in nebevî tıp ile tabiblerin tıbbını karşı karşıya getiren çatışmacı bir yaklaşım sergilediği görülür. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi nebevî tıp tabiri kendi içinde alternatif bir tıp anlamını çağrıştırmakta ve böyle bir anlayışın doğmasına neden olmaktadır. Nitekim bunun örneğini İbn Kayyim'in bu yaklaşımında görmekteyiz. O nedenle tıbbu'n-nebevî konusunda yapılacak önemli

²⁵ Nşr: Suphi Salih, Beyrut, 1983.

²⁶ Nşr: Kemal Ali Cemil, Mansûre 1414/1993.

²⁷ Nşr: Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan, Hâil 1417/1996.

²⁸ Nşr: Ahmed Hicâzî es-Sekka, Kahire, 1988.

²⁹ Nşr: Rebi b. Ahmed Halef, Beyrut, 1412/1992.

³⁰ Nşr: Seyyid b. İbrahim Sâdık, Kahire, 1992.

³¹ Nşr: Muhammed Beyyûmî, Mansûre, Mekke, 1417/1996.

³² Nşr: Muhammed Afîf, Riyad, 1400/1980.

³³ Muhammed Kemâl, Cidde, 1989.

³⁴ Nşr: Beşir Mahmûd Uyûn, Beyrut-Riyad, 1414/1993.

³⁵ Nşr: Yusuf Ail Büdeyvi, Beyrut, 1993.

³⁶ Nşr: Semîr Hüseyin Halebî, Riyad, 1417/1996.

³⁷ Nşr: Abdülkadir el-Arnaût-İbrahim el-Arnaût, Taif, 1393.

³⁸ Nşr: Hammâd Seime Zerka 1410/1989.

³⁹ Nşr: Murad b. Abdullah, Riyad, 1417/1996.

⁴⁰ Riyad, 1417/1996.

⁴¹ Nşr: Ebû Sehl Necâh İvaz Siyâm, Mansûre, 1415/1995.

⁴² Nşr: Şuayb el-Arnaût, Beyrut, 1983.

⁴³ Nşr: Selâhaddin el-Müneccid, MMİAD, 1953.

⁴⁴ Nşr: Muhammed Bekir Ali, İskenderiye, 1410/1989.

⁴⁵ Süleymaniye kütüphanesinde bir nüshası mevcuttur. Lâleli, nr: 3499.

çalışmalardan biri de bizâtihi bu kelimenin tarihi, gelişimi neden bu literatür için kullanıldığı, zaman içerisinde nasıl bir anlam kazandığı, tıbbu'n-nebevî tabirinin bu literatür için kullanılmasının doğru olup olmadığı, faydalı ve mahzurlu yönlerinin bulunup bulunmadığı gibi konuları içeren bir çalışma olmalıdır.

İbn Kayyim nebevî tıbbî alternatif bir tıp olarak görmektedir. Nitekim o, nebevî tıbbın tabiblerin tıbbî gibi olmadığını, peygamber tıbbının kesin, yakinen bilinen ilâhî bir tıp olduğunu ve bunun vahiyden, nübüvvet nurundan ve aklın olgunluğundan kaynaklandığını söylemektedir. Buna karşın tabiblerin tıbbî ise tahmin, zan ve deneylerden ibarettir.⁴⁶ Nedense İbn Kayyim nebevî tıp ile ilgili rivâyetlerin bize âhâd yolla geldiğini ve bilgi açısından bu hadislerin de zann ifade ettiğini göz ardı etmektedir.

Görüldüğü gibi İbn Kayyim nebevî tıp ile doktorların tıbbını mukayese etmekte ve nebevî tıbbî yüceltmekte, doktorların tıbbını ise eleştirmektedir. Hatta o yaptığı mukayese sonucunda o kadar ileri gitmektedir ki bir benzetme ile doktorların tıbbını aşağılamaktadır. Nitekim kitabının başında nebevî tıbbın hikmetlerini açıklayacağını ve bu hikmetleri en meşhur doktorların akıllarının bile elde etmekte aciz kaldığını ifade etmektedir.⁴⁷ Zira ona göre doktorların tıbbının nebevî tıp karşısındaki konumu kocakarı ilaçlarının tıp bilgisi karşısındaki konumu gibidir hatta ondan bile daha aşağıdadır.⁴⁸ Yani İbn Kayyim'a göre doktorların tıbbî kocakarı tıbbıdır.

İbn Kayyim'in nebevî tıbbı bakışı budur. Onu böyle bir bakış açısına sürükleyen şey ise onun nebevî tıbbî vahiy kaynaklı görmesidir. Nebevî tıp ile ilgili hadislerin vahiy kaynaklı olduğu düşüncesi de şüphesiz bir bakış açıdır. Zira aynı hadislere vahiy kaynaklı olmadığı şeklinde bakan âlimler de bulunmaktadır. Hattâbî bu âlimlerden biridir ve o, bu konuda İbn Kayyim gibi düşünmemektedir. Hattâbî'ye göre tıp tıbb-ı kıyâsî ve tıbb-ı tecrübî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Onun tıbb-ı kıyâsî dediği dünyanın çeşitli yerlerinde halkın uyguladığı Yunan tıbbıdır. Tıbb-ı tecrübî ise Arap ve Hint tıbbıdır. Hz. Peygamber'in tedavide zikrettiği metodların çoğu tecrübî Arap tıbbına göredir.⁴⁹ Buna mukabil Hattâbî Hz. Peygamber'in duası, Allah'a sığınması ve hastaya okuyup üflemesi gibi teberük şeklindeki bazı tedavilerinin vahiy kaynaklı olduğunu söylemektedir.⁵⁰

İbn Haldun'a göre de nebevî tıp vahiy kaynaklı değil, Arapların gelenek ve göreneklerinden tevârüs edilen uygulamalardır. Zira Hz. Peygamber bize tıbbî öğretmek için değil, şeriatı öğretmek için gönderilmiştir.⁵¹

⁴⁶ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, tahk: Seyyid el-Cemîlî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990, s. 56.

⁴⁷ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 1.

⁴⁸ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 302.

⁴⁹ Salih Karacabey, *agm*, s. 222.

⁵⁰ Salih Karacabey, *agm*, s. 223.

⁵¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, yy, 1978, s. 493, 494.

Günümüzde de bu iki farklı bakış açısı varlığını sürdürmektedir. Tıbb-ı Nebevî'nin vahiy olduğunu ileri sürenler olduğu gibi⁵² onu arap örf ve âdetlerinin yansması gibi⁵³ kabul edenler bulunmaktadır.

Böylece nebevî tıbbın kaynakları konusunda iki farklı bakış açısı ortaya çıkmaktadır. İbn Kayyim'a göre nebevî tıbb vahiy kaynaklıdır. O, bu bakışının bir sonucu olarak kitabına şu çarpıcı cümlelerle başlayabilmekte ve âdetlere doktorlara meydan okumaktadır. "En büyük doktorların anlamaktan aciz kaldıkları ve peygamberin tıbbında mevcut olan hikmeti açıklıyoruz"⁵⁴

İbn Kayyim'in nebevî tıbb ile doktorların tıbbı şeklindeki ayrıştırmacı ve çatıştırmacı yaklaşımı bizzat Hz. Peygamber'in uygulamasına ters düşmektedir. Zira Hz. Peygamber tıp bilgisi ve tecrübesi ile böyle bir çatışmaya girmemiş; aksine Müslümanlara hastalandıkları zaman tedavi olmaları için doktorlara gitmelerini söylemiş, kendi de rahatsız olduğunda doktor çağırmıştır. Ancak ne tuhaftır ki İbn Kayyim bu konuyla ilgili rivâyetlere eserinde yer vermekte hem de böyle çatıştırmacı bir yaklaşım sergileyebilmektedir. Bu durum en hafif ifadesi ile bir çelişkidir. Nitekim Hz. Peygamber Mekke'de iken hasta olan Sa'd b. Ebî Vakkas'ı ziyarete gitmişti. Sa'd'ın rahatsızlığını gören Hz. Peygamber: "Doktor getirin! Dedi. Hâris b. Kelde'yi çağırdılar.⁵⁵ Kitabında bu rivayete yer veren İbn Kayyim'in vahiy kaynaklı gördüğü nebevî tıbb ile tabiplerin tıbbını çatıştırması anlaşılabilir değildir.⁵⁶

Benzer şekilde bir başka rivayette de şöyle anlatılır: Zeyd b. Eslem'den rivayet edildiğine göre Rasulullah'ın zamanında bir adam yaralandı ve kan akmaya başladı. Adam Enmar oğullarından iki kişiyi çağırdı, bunlar yaralıya baktılar. İddialarına göre Rasulullah bu iki adama "Hanginiz tıbbı daha iyi biliyor? diye sordu, onlar da cevaben "Tıpta hayır var mıdır? Ey Allah'ın Elçisi dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara: Derdi gönderen dermanını da gönderdi" buyurdu.⁵⁷

Başka bir hasta ziyaretinde Hz. Peygamber'in "bir tabib çağırın! dediği, orada bulunanlardan birisinin de; bunu sen mi söylüyorsun? Ey Allah'ın Elçisi! şeklinde karşılık verdiği, Hz. Peygamber'in de; evet, şüphesiz Allah dermanı göndermediği derdi göndermemiştir" buyurduğu nakledilir.⁵⁸ Bu konu ile ilgili başka bir örnek ise Hz. Peygamber'in Übey b. Ka'b'a hastalandığında doktor gönder-

⁵² Ayhan Tekineş, *agm*, s. 71.

⁵³ Ayhan Tekineş, *agm*, s. 68.

⁵⁴ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 1.

⁵⁵ Ebû Dâvûd, *Tıp*, 12, Çağrı Yayınları İstanbul, 1982.

⁵⁶ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 230.

⁵⁷ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 123.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/371, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982.

mesidir.⁵⁹ Hz. Aişe de tıp konusundaki bilgileri Hz. Peygamber'e gelen Arap ve Acem doktorlardan öğrendiğini söylemiştir.⁶⁰

Her ne kadar İbn Kayyim tabibleri ve tıp bilgisini küçümsemiş olsa da hasta olup ihtiyaç duyduğunda o da ilaç ve doktorlardan medet ummuş, onlardan müstağni kalamamıştır. Mekke'de bulunduğu sırada hastalanan İbn Kayyim ilaç ve doktor bulamadığı için zezem suyuna okumakla kendini tedavi etmek durumunda kaldığını söylemektedir.⁶¹

Bilindiği gibi Hz. Peygamber her hususta ashabını uyarıyor, onlara iyi ve güzel olan şeyleri söylüyor, teşvik ve yönlendirmede bulunuyordu. Ashabı için zararlı olan şeylerden onları kaçındırıyor, yeme-içme, giyinme gibi konularda bazı tedbirler almalarını istiyordu. Onun sağlık konusunda çok önemli rehberliği olmuştur. Sağlığın kıymetinin bilinmesi, vücudun insan üzerinde hakkının bulunduğunu söylemesi, sağlığın korunmasına teşvik etmesi, tedavî olmaya yönlendirmesi, doktorlara gidilmesi, bütün sebeplere sarıldıktan sonra şifa verenin Allah olduğuna inanarak ona tevekkül edilmesi, hastalıklarda sabırlı olunması, hasta ziyaret edilmesi, özellikle yiyecek ve içeceklerin, kapların, ellerin temizliğine önem verilmesi, bazı hastalıklarda bazı bitkilerin tedavi maksatlı kullanılmasında bitkilerin şifa kaynağı oluşuna dikkat çekilmesi gibi konularda rehberliği olmuştur. Ancak onun bu yönlendirmelerini Tıbb-ı Nebevî diye adlandırmanın doğru bir yaklaşım olacağını düşünmemektediriz. Hz. Peygamber kendisini tabib olarak takdim etmemiş, bir tıp bilgisi bırakmayı da hedeflememiştir. İnsanların tıp ilmindeki bilgi ve becerilerine saygı duymuş, onlara önem vermiş, değer vermiş ve ashabını doktorlara yönlendirmiştir. Bunun yanında tabibleri tıp ilminde maharetli olmaya teşvik etmiş, iki doktordan en iyisinin tercih edilmesini tavsiye etmiştir.⁶²

İlk dönem eserlerde bu tür hadislerin tıp kelimesi ile ifade edildiği görülmemektedir. Daha sonraki asırlarda ortaya çıkmış olan bu kavram sonraki âlimler tarafından benimsenmiş ve âdeta birbirleriyle yarışırcaasına 'kırk hadis edebiyatı' gibi tıbb-i nebevî edebiyatı oluşturulmaya çalışılmıştır. Hz. Peygamber'in sağlık konusundaki söz ve yaklaşımını bu isimle adlandırmak doğru olmadığı gibi tıbbi nebevîyi alternatif bir tıp gibi göstermenin ve özellikle insanlığın ulaştığı tıp bilgisini ve doktorları küçümseyici bir yaklaşım sergilemenin, onların bilgilerini nebevî tıpla çatıştıracak bir biçimde ele almanın doğru bir yaklaşım olmadığını düşünmekteyiz. Elbette mevcut tıbbın da eleştirilecek pek çok yönleri bulunmaktadır. Bunun yolu ise içten bir özeleştirisi şeklinde olmalı, alternatif nebevî tıp olmamalıdır.

⁵⁹ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 75.

⁶⁰ Suyûfî, *İlmâmü'd-Dirâye li kurrâi'n-Nikâye*, Beyrut, 1985, s. 154.

⁶¹ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 152.

⁶² Malik b. Enes, *Muwatta*, Ayn, II/943, 944, h. no: 12, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

İbn Kayyim'in nebevî tıp konusuna yaklaşımının eleştirilebilecek olan yönlerinden bir diğeri de şudur: İbn Kayyim kendi zamanındaki mevcut tıp bilgilerinden hareket ederek bu esasların Kur'an ve Sünnet'te bulunduğunu, tıbbın temel ilkelerinin bu iki kaynaktan yer aldığını ileri sürmektedir. İbn Kayyim'a göre hastalık, biri kalplere diğeri ise bedenlere ait olmak üzere iki kısımdır. Ona göre bu iki türe ait hastalıklar Kur'an'da geçmektedir. Kalp hastalıkları da biri şüphe ve tereddüt diğeri de şehvet ve azgınlık olmak üzere iki kısımda mütalaa edilmektedir. Kalp hastalığına örnek olarak İbn Kayyim Bakara süresinde geçen şu âyeti göstermektedir.⁶³ "Onların kalplerinde hastalık vardır. Allah da onların bu hastalıklarını çoğaltmıştır."⁶⁴

İbn Kayyim'a göre Allah Teala beden hastalığını hac, oruç ve abdest ile birlikte anmıştır. Hastalığın bu ibadetlerle birlikte zikredilmesinin ona göre bir sırrı bulunmaktadır ki; o sır da başka şeylere ihtiyaç duyulmayacağını beyan etmektedir.⁶⁵

İbn Kayyim'a göre beden hastalıkları konusunda tıp ilminin üç temel kuralı vardır: Birincisi sağlığı korumak, ikincisi, zararlı şeylere karşı perhizkâr olmak, üçüncüsü ise mideyi fesâda uğratacak şeylerden uzak durmaktır. Ona göre Allah Teâlâ bu üç kuralı Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde hatırlatmıştır. "Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa, tutamadığı günler kadar diğer günlerde oruç tutar."⁶⁶ Bu âyette sağlığın korunması kuralı hatırlatılmıştır. Allah Teala bu âyetle hastaya ve yolcuya oruç tutmamayı serbest bırakmıştır. Burada amaç sağlığın korunmasıdır. Zira yolculuk güçten düşme ve zafiyet geçirme sonucunu doğurur. Bu yüzden yolcunun sağlığının korunması amacıyla ona oruç tutmama izni verilmiştir.⁶⁷

İbn Kayyim tıp ilminin dayandığı temel kurallardan sağlığın korunması ilkesine Kur'an'da şu âyetle işâret edildiğini söyler:

"Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzere bulunursanız yahut sizden biriniz büyük abdestten gelirse yahut da kadınlara dokunup da bir su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin"⁶⁸ İbn Kayyim'a göre bu âyette içten ya da dıştan vücuda zarar verecek şeylerden korunmak gerektiğine ilişkin bir uyarı bulunmaktadır. Böylece Allah Teâlâ tıbbın üç kuralını ve kurallarının tamamını özet olarak biz kullarına öğretmiş oluyor. Benzer şekilde Hac âyetinde hastaya ve başından rahatsız olana ihramlı olduğu halde traş olma izni verilmiştir. Böylece başta bulunan kötü salgıların buharlaşarak uçması hedeflenmiştir. Zira baş traş edildiği zaman deri açığa çıkar ve bu sıvı buharlaşarak uçar gider. Salgıları buhar-

⁶³ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 33.

⁶⁴ Bakara, 2/10.

⁶⁵ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 34.

⁶⁶ Bakara, 2/184.

⁶⁷ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 34, 35.

⁶⁸ Nisa, 4/43.

laştırma yoluyla dışarıya atma metodu vücuttaki tüm zararlı salgı birikimlerinde uygulanabilir. Bunlar vücutta biriktirildiği ya da dışarı çıkarılması geciktirildiği zaman hastalıklardan birine neden olur. Allah Teâla en basitinin vücuttan atılması gerektiğine işaret etmiştir ki; bu da başta biriken ve kötü kokuya sebep olan salgıdır. Allah sadece bunu örnek vermiş tâ ki bundan daha yoğun ve daha kötüsünün de atılması gerektiği anlaşılsın.⁶⁹

Ancak İbn Kayyim'in vücuttaki zararlı şeyleri dışarı atma ile ilişkilendirdiği âyete baktığımızda âyetin bu konuya açık bir şekilde işaret ettiğini söylemek oldukça zordur. İbn Kayyim'in söyledikleri ise âyetin zahirinde olmayan, tamamen yoruma dayalı şeylerdir. Onun tıp ilminin ulaştığı bilgi birikimini alıp bu bilgilerin Kur'an-ı Kerim'de mevcut olduğunu gösterme şeklinde bir yol izlediği görülmektedir. Bu yaklaşım yani insanlığın herhangi bir ilmi sahada ulaştığı bilgiye din âlimlerinin 'Kur'an da zaten bunu söylüyor' şeklindeki yaklaşımları bugün de devam etmektedir. Ama bu yaklaşımın tersi yani Kur'an'dan hareketle insanlığa bir bilgi sunma herhangi bir keşif ve icatta bulunma nedense pek yapılamamaktadır. İbn Kayyim'in sergilediği bu yaklaşım beraberinde birtakım sorunları da getirmektedir.

Tıp bilgisi birtakım tecrübelerle, deneme ve yanılmalarla araştırmalarla elde edilen ve sürekli değişen ve gelişim gösteren bir ilimdir. İnsanlığın belli zaman diliminde ulaştığı bilgiyi ya da tasnifi mutlak bir hakikat gibi kabul etmek ve bunu ilâhî kitap ile delillendirmek insanları doğru yola sevk etmek amacı ile gönderilmiş bir kitabı gönderiliş amacından çıkartmak gibi bir sonuç doğurabilir.

Sonuç olarak İbn Kayyim Kur'an-ı Kerim'de söyleniş amacı, delâleti farklı olan âyetlerden zorlama bir şekilde tıp ile ilgili çıkarımlar yapmakta ve Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir takım hadisleri de bu gibi âyetlerin birer açıklaması olarak değerlendirmektedir. Nitekim o, şöyle demektedir:

Biz de Hz. Peygamber'in bu kuralları açıklama ve uygulamalarının en üstün ve en ileri teknikleri (ekmelü hedyin) kapsadığını gösteriyoruz.⁷⁰

İbn Kayyim'in Nebevî tıp konusuna genel olarak bakışını gördükten sonra şimdi onun et-Tıbbu'n-Nebevî adlı eserinin muhtevasını, bu kitapta nelere yer verdiğini ve bunlarla ilgili mülahazalarımızı görelim.

2.2. et-Tıbbu'n-Nebevî'nin Genel Muhtevâsı ile İlgili Mülâhazalar

İbn Kayyim'in et-Tıbbu'n-Nebevî adlı eseri üç bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde, "Rasûlullah'ın bedensel hastalıkların tedavisinde izlediği yol"⁷¹ konusu ele alınmış; ikinci bölümde "Hz. Peygamber'in rûhânî ve ilâhî ilaçların

⁶⁹ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 35, 36.

⁷⁰ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 3.

⁷¹ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 49.

basit ve bileşikleriyle ve doğal ilaçlarla tedavide gösterdiği yol"⁷² üzerinde durulmuş; üçüncü ve son bölümde ise "Hz. Peygamber'in lisanından gelen basit ilaç ve besin maddelerinden bir kısmı örneklerle sunulmuştur."⁷³

İbn Kayyim kitabının birinci bölümünün giriş kısmında bedensel hastalıkların tedavi yöntemlerini ele almaktadır. Bedensel hastalıkların iki türlü tedavi yöntemi bulunmaktadır. Bu tedavilerden birincisi kişinin doktora ihtiyaç duymadan kendi kendine yapabileceği tedavidir. Yorgunluk, susuzluk, açlık, üşüme gibi bedensel rahatsızlıklara karşı kişinin bunların zıddını uygulamak sûretiyle tedavi yapması bu gruba girmektedir. Bedensel rahatsızlığa karşı uygulanacak ikinci tür tedavide ise düşünme ve araştırma söz konusudur. İbn Kayyim, Hz. Peygamber'in hastalığı üç şekilde tedavi ettiğini söylemektedir. Bu tedavinin birincisi, tabii ilaçlarla, ikincisi ilâhî ilaçlarla üçüncüsü de ikisinin bileşimiyledir.⁷⁴

Bu bölümde İbn Kayyim Rasûlullah'ın ishal tedavisinde izlediği yol, vebanın tedavisi ve vebadan korunma yolları hakkında rehberliği, karında su toplanması ve tedavisi, yara tedavisinde rehberliği, bal şerbeti, kan aldırma ve dağlama ile tedavide önderliği, hangi zamanlarda kan aldırmanın uygun olduğu konusunda açıklaması, damarların kesilmesi ve dağlama konusunda yol göstermesi, sar'anın tedavisinde önderliği, siyatik tedavisinde rehberliği, kaşıntı ve bitlenmeye sebep olan şeylerin tedavisinde rehberliği, akciğer iltihabının tedavisinde rehberliği, baş ağrısının tedavisi, hastayı yiyip içmeye zorlamadan ve istemediği yiyecek ve içecekleri vermeme konusundaki önderliği, kalp hastalığının tedavisinde önderliği, besin ve meyvelerin zararlarını, yardımcı besinlerle gidermek ve faydalarını arttırmak konusunda rehberliği, perhizde rehberliği, gaz ağrısının tedavisinde, vücudun donmasında rehberliği, içine sinek düşen yemeği islah etmek ve zehirin zararlarını panzehirle gidermek konusunda izlediği yol, şişlik tedavisinde rehberliği, çıbanları tedavisinde rehberliği, hastaların gönüllerini hoş tutarak tedavi, bünyelere alışık oldukları ilaç ve besinleri vermede rehberliği, zehirlenmedeki rehberliği, sihrin tedavisinde izlediği yol, istifra yoluyla zararlı maddeleri dışarı atmada izlediği yol, doktorların en bilgisini seçme konusunda rehberliği, sahte doktorların açtıkları zararları ödetme konusunda izlediği yol, bulaşıcı hastalıklardan ve bu hastalıkları taşıyan insanlardan uzak durma konusunda yol göstermesi, haram şeylerle tedaviyi yasaklamasında izlediği yol, baştaki bitlenmenin tedavisi ve giderilmesinde izlediği yol konularını içermektedir.⁷⁵

İbn Kayyim birinci bölümde ma'küliyet sınırlarını zorlayan anlatımlara girmektedir. Örneğin; Hz. Peygamber'in 'sar'a hastalığının tedavisindeki rehberli-

⁷² İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 141.

⁷³ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 218.

⁷⁴ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 35, 36.

⁷⁵ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 49-141.

gi' başlığı altında şeyhinden -ki büyük ihtimalle İbn Teymiye'den- naklettiği şu olay oldukça düşündürücüdür. İbn Kayyim'in şeyhi bir keresinde sar'a hastasının kulağına 'sizi boşuna yarattığımızı ve bize döndürülmeyeceğinizi mi sanıyorsunuz'⁷⁶ âyetini okumuş, adamın ruhu da sesini yükselterek 'evet' demiştir. Şeyh bunun üzerine bir sopa almış ve hastanın boyun damarlarına vurmuştur. O kadar vurmuştur ki vurmaktan elleri yorulmuştur. Şeyh bunu anlatırken orada bulunanlar hastanın öldüğünü düşünmüşlerdir. Sonra şeyh ruhla konuşmaya devam etmiş ve sonunda onu çıkartmıştır. Bu şekilde kötü ruhun çıkartılması sonucu adam iyi olmuştur. Etrafindakiler adama 'dövüldüğünün farkında değil misin?' deyince adam; 'hayır değilim. Zaten şeyh beni neden dövsün ki!' demiştir. Tedavi açısından savunulması asla mümkün olmayan bu gibi şeylerin bir eserde yer almasını; özellikle de Tıbbu'n-Nebevî başlığını taşıyan bir kitapta bunlara yer verilmesini asla doğru bulmuyoruz.

İbn Kayyim'in kitabının ikinci bölümü "Peygamber Efendimizin ruhânî ve ilâhî ilaçların basit ve bileşikleriyle ve doğal ilaçlarla tedavide yol göstermesi" başlığını taşımaktadır.⁷⁷ Bu başlık altında İbn Kayyim nazar, yılan ve akrep sokması ve çeşitli ağrılar, üzüntü, keder, korku ve uykusuzluk konusunda izlediği yol, yangına karşı gösterdiği yol, sağlığı koruma konusunda izlediği yol, sofrada oturuş şekli hakkında rehberliği, içeceklerle ilişkin rehberliği, kıyafet konusunda rehberliği, uyku düzeni ve uyanıklık konusunda rehberliği, cinsi münasebette rehberliği, aşkın tedavisinde rehberliği, güzel kokuyla sağlığı koruma konusunda rehberliği, göz sağlığını korumada rehberliği gibi hastalıklarda okunacak dualara yer vermiştir.⁷⁸ Burada dikkat çekilmesi gereken noktalardan biri şudur: İbn Kayyim, Hz. Peygamber'in nefes etme sûretiyle bazı hastalıkları tedavi ettiğini söylemektedir. Nitekim bu konuda bazı hadisler zikredilmektedir. Bu uygulamayı Hz. Peygamber'in duasının kabulüne, onun Allah katındaki değerinin yüceliğine; dolayısıyla ona mahsus bir davranışa yormak mümkün olduğu gibi; aynı zamanda hastalık esnasında ilâhî yardımı talep etme, her şeyin müsebbibi olan Allah'tan şifa bekleme şeklinde bize yönelik bir terbiyeyi de aşılama şeklinde anlamak da pekâlâ mümkündür. Ayrıca ilk etapta nefes etme hasta olan kişiye birtakım duaların şifa niyetiyle okunması şeklinde anlaşılabilir da başka rivayetlerde bunun farklı bir şey olduğu ya da değişik uygulamalarının bulunduğu da görülmektedir. Örneğin; İbn Kayyim "Rasulullah'ın yılan sokmasına karşı nefes etmede önderliği" konusunu takdim ederken Hz. Peygamber'in "göz değmesi ve yılan sokmasının dışında nefes etme yoktur" hadisini zikretmektedir. Bu hadiste geçen nefes etmenin farklı bir anlama geldiğini biz şu rivayetten öğreniyoruz. "Rasulullah'ın ashabından

⁷⁶ Müminûn, 23/115.

⁷⁷ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 141.

⁷⁸ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 142-218.

bazılarını yılan soktu, bunun üzerine Rasulullah şöyle buyurdu: Nefes etmeyi bilen var mı? Orada bulunanlar dediler ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Hazm ailesi yılan sokmasına karşı nefes ederdi, siz nefes etmeyi (rukye) yasaklayınca onlarda bu işi bıraktılar. Rasulullah bunu duyunca “bana Umare ibn-i Hazm’ı çağırın”dedi. Umare’yi çağırdılar. Umare nasıl nefes ettiğini Peygamber Efendimiz’e gösterdi. Bunun üzerine Rasulullah şöyle buyurdu: “Bunu yapmakta bir sakınca yoktur” dedi ve Umare’ye izin verdi. O da yılan sokan sahabeye nefes etti.⁷⁹

Buradan anlaşıldığına göre nefes etme okumanın dışında ehli tarafından hastaya tedavi maksadıyla yapılan farklı bir işlemdir. Nefes etmenin farklı bir uygulama olduğuna bir başka delil de şudur: Şeffa’ binti Abdullah cahiliye döneminde sivilceye nefes ederdi. Hz. Peygamber’in yanına taşınınca dedi ki; “Ey Allah’ın Elçisi! Ben nefes etmeyi sana göstermek istiyorum. Şeffa’ bir dua ile birlikte bitkilerden bir karışım hazırladı ve onu sivilcenin üstüne sürdü. Hz. Peygamber de bunda bir beis görmedi.

İbn Kayyim kitabının üçüncü bölümünü Hz. Peygamber’in mübarek diline gelen basit ilaç ve besin maddelerine ayırmıştır.⁸⁰ Bu başlık altında o, madde madde çeşitli besin maddelerini ele almış önce o besin maddeleri ile ilgili hadisleri zikretmiş ardından söz konusu edilen besin maddesinin insan sağlığına olan faydalarından bahsetmiştir. Burada eleştirilmesi gereken husus onun kullandığı hadislerin doğrudan konu ile alakasının bulunmamasıdır. Biz bu konuyu delalet problemi olan hadisler başlığı altında inceleyeceğiz. İbn Kayyim bu bölümü kavun, anber, Arabistan kirazı, ayva, üzüm, bal, boğumluca, çam ağacı, çemen, et, hamam otu, hıyar, hurma, incir, kabak, karpuz, kereviz, kına, mercimek, nar, patlıcan, soğan, sarımsak, sinameki, sirke, kaynamış su, güneş enerjisiyle ısıtılan su, kar ve dolu suyu, zemzem suyu, deniz suyu, sürme taşı, süt, günnük, şeker kamışı, telbine, tere tohumu, tereyağı, tirit, tutya, tuz, üzüm, yağ, yağmur, yemen safranı, yumurta, zencefil, zeytinyağı gibi besin maddelerine bunların insan sağlığına olan faydalarına ayırmıştır.⁸¹

İbn Kayyim bu bölümde ele aldığı besin maddelerinin insan sağlığına olan faydalarından söz ederken bazı doktorların görüşlerini naklettiği, bazen doktorlar grubunun tartışmalarına değindiği görülmektedir. O, aynı zamanda bazen Kanun sahibi İbn-i Sina’dan, bazen ünlü arap doktor Hâris b. Kelede’den bazen Galenos’tan⁸² bazen Hipokrat’tan nakiller yapmaktadır. Bu durumu tib bilgisi ve tabibler hakkında küçümseyici ifadeler kullanan İbn Kayyim’in çelişkileri ve tutarsızlıklarından başka bir nedenle açıklama imkanı bulunmamaktadır.

⁷⁹ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 157.

⁸⁰ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 218.

⁸¹ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 218-297.

⁸² İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 232.

Bu bölümde İbn Kayyim yüz civarında hadis kullanmıştır. Ancak bu hadislerin çoğu konu ile ilgili değildir. Konu ile doğrudan ilgili olan hadisler de otuz civarındadır ve bunların da en az üçte biri isnad açısından sahih olmayan problemlili hadislerdir. Hatta bazıları mevzudur. Dolayısıyla her iki yönün yani; hem isnad açısından problemlili hadislerin hem de delâlet açısından problemi olan hadislerin eleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü burada zikredilen hadisler belli bir amaç uğruna kullanılmaktadır. İbn Kayyim'in amacı ile Hz. Peygamber'in hadislerinde gözetilen amaç birbirinden farklıdır. İbn Kayyim besinlerin sağlık açısından faydalarından söz etmektedir. Bir tür şifalı bitkiler kitabı gibi besinlerin insan sağlığı için olan yararları ile ilgili bilgileri derlemiş olan İbn Kayyim'in bu yaptığında hiç şüphe yok ki eleştirilecek bir yön bulunmamaktadır. Belki onun gibi bir âlim tarafından insan sağlığını konu edinen bir kitap hazırlanması ve sağlık konusunda insanların bilinçlendirilmesi takdir edilecek güzel bir hizmettir. Ancak onun eleştirilecek olan tarafı tıbbî bir içerikle ilgi ve alakası olmayan ve tıbbî bir amaçla, tedâvî maksadıyla söylenmemiş hadisleri sanki tıbbî bir maksatla, tedavi amacıyla söylenmiş gibi takdim etmesi ve en önemlisi böyle bir muhtevaya sahip kitabı da et-Tıbbu'n-Nebevî diye adlandırmasıdır.

İlk bakışta sanki Hz. Peygamber'in kullanılmasını öğütlediği besin maddeleri gibi algılanan bu durum maddelerin başına eklenen hadisler okunduğunda 'ne ilgisi var' dedirtecek boyuttadır. Nitekim konu ile ilgili örneklerin ele alınacağı bölümde bu durum açıkça görülecektir.

2.3. İbn Kayyim'in et-Tıbbu'n-Nebevî'deki Hadisçiliği

Bilindiği gibi İbn Kayyim çok sayıda ilimler yanında hadisçiliği de olan ansiklopedik bir âlimdir. O, özellikle hadislerin değerlendirilmesi, kabul veya reddedilmesi, cerh ve ta'dile tâbi tutulması, metin yönünden eleştirilmesi gibi konularda görüşleri olan bir âlimdir. Hatta onun, metinlerindeki problemlerden dolayı hadisleri değerlendirmeye tâbi tuttuğu *el-Menâru'l-Münîf* adlı eseri onun bu yönünü gösteren örneklerin başında gelmektedir. Ayrıca onun Hz. Peygamber'in sîretine tahsis ettiği *Zâdü'l-Meâd* adlı hacimli eserinde bazı problemlili hadislerle ilgili değerlendirmeleri de dikkat çekecek mahiyettedir. Zira bu eser onun hadisteki dirayeti-ni gösteren örneklerle doludur. Hadis ve sünnet konuları da dâhil olmak üzere genel manada usûl konularını ele alıp tartıştığı *İ'lâmü'l-Muvakkîin*'i ise teori planında görüşlerini serdettiği bir usûl kitabıdır. Ancak şu zamana kadar onun hadisçiliği hakkında her hangi bir tez çalışmasının yapılmamış olması da büyük bir eksikliktir.

Burada onun hadisçiliği ile ilgili cevaplandırılması gereken bir dizi soru bulunmaktadır. Bu soruların başında İbn Kayyim'in et-Tıbbu'n-Nebevî'de kullandığı hadislerin kaynağının ne olduğu gelmektedir. İbn Kayyim'in yaşadığı asır dikkate alındığında onun muhaddislerin eserlerinden derleme yapmaktan başka çaresi

olmadığı görülecektir. Ancak onun bu derlemeyi yaparken hangi kaynaklar üzerinde yoğunlaştığını da tespit etmek gerekmektedir.

İbn Kayyim et-Tıbbu'n-Nebevî adlı eserinde başta Buhârî ve Müslim olmak üzere bütün kütüb-i sitte müelliflerini kaynak olarak kullanmıştır. Bunların dışında Ahmed b. Hanbel'i, Beyhakî'yi, İmam Mâlik'in Muvatta'sını, Ebû Nuaym el-İsfehânî'nin Tıbbu'n-Nebevî'sini de referans olarak zikretmiştir. Bazen hiçbir kaynak vermeden doğrudan Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur şeklinde hadisler naklettiği de olmuştur.

İbn Kayyim'in et-Tıbbu'n-Nebevî'de hadis konusunda takındığı tavrın eleştirilmesi gereken çeşitli yönleri bulunmaktadır. Mevzu hadisler konusunda hassasiyet gösteren İbn Kayyim'in bu hassasiyetini et-Tıbbu'n-Nebevî adlı eserinde gösterdiğini söylemek oldukça zordur. Zira İbn Kayyim bu eserinde her ne kadar mevzu olduğunu haber verse de maalesef mevzu haberlere yer vermiş ve onları dolaylı da olsa kullanmıştır. Ünlü eseri *el-Menâru'l-Münîf* incelendiğinde onun metninden hareketle hadislerin mevzu olduğunun bilinebileceğini ortaya koyduğu görülmektedir. Bu eserine rağmen İbn Kayyim'in et-Tıbbu'n-Nebevî'de mevzu ve zayıf hadisleri zikretmesi izahı mümkün olmayan bir çelişkidir. Anlaşılan onu böyle davranmaya sevk eden İbn Sina'nın Kanun'u gibi bazı tıp kitaplarından etkilenerek yazdığı eserinde ele aldığı konularla ilgili sahih hadis bulamamasıdır. Nitekim bu durumu kendisi de açıkça itiraf etmektedir. Şeker kamışı maddesini ele aldığı yerde içinde 'şeker' kelimesinin geçtiği hadis bulamadığından dolayı 'havz-ı kevserin suyunun şekerden daha tatlı' olduğunu belirten hadise yer vermek durumunda kaldığını söylemektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, İbn Kayyim tıp kitaplarından etkilenerek onların içeriklerini yansıtan bir kitap yazmış sonra da bu içeriği isnad bakımından mevzu ve zayıf, delâlet bakımından da konuyla ilgisi bulunmayan çok sayıda hadisle doldurmuştur.

İbn Kayyim'in eleştirilecek olan tavırlarından bir diğeri de onun delâlet problemi olan hadislerle istidlal etmesidir. Delâlet problemi ile kastettiğimiz husus İbn Kayyim'in ele aldığı konu ile doğrudan alakası olmayan hadisleri kullanmasıdır. İbn Kayyim'i bu çelişkili duruma sevk eden şey onun Nebevî Tıp adı altında oldukça geniş bir eser yazma arzusu olmuş olabilir. Zira onun eseri içerdiği bölümler itibarıyla incelendiğinde âdeta bir tıp kitabı yazdığı daha sonra da onu hadislerle teyit ettiği intibahı vermektedir. Yani İbn Kayyim hadisleri merkeze alan onları ilmi bir eleştiri ve değerlendirmeye tâbi tutan bir eser yazmamıştır.

İbn Kayyim'in üzerinde durmadığı bir diğer husus da şudur: Her ne kadar İbn Kayyim nebevî tıpla ilgili hadisleri vahiy ürünü olarak nitelendirse de gerçekte bu hadisler bize geliş yolu itibarı ile hepsi âhâd haberler kategorisindedirler. Âhâd haberler kesin bilgi değil zannî bilgi ifade ederler. İnsan sağlığı gibi çok önemli bir konuda zannî bilgi ifade eden bu haberlerle ihticac edilmesi kabul edilebilir değil-

dir. Özellikle bunlar içerisinde zayıf ve mevzu' hadislerin azımsanmayacak sayıda bulunması oldukça düşündürücüdür. İbn Kayyim'in insan sağlığı gibi önemli bir konuda rivayetler yoluyla aktarılan bilgileri bilgi değeri açısından değerlendirmemiş olması önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

2.3.1. İsnad Problemi Olan Hadisler

Biz bu bölümde İbn Kayyim'in *et-Tıbbu'n-Nebevî* adlı eserinde yer alan hadislerin isnadlarına yönelik bir inceleme yapacak değiliz. Bizim dikkatleri çekmek istediğimiz nokta eserde yer alan ve bizzat İbn Kayyim el-Cevziyye'nin zayıf ve hatta uydurma dediği hadislerdir. Aynı zamanda amacımız hadisler hakkında böyle bir nitelendirmede bulunmasına rağmen bu hadisleri eserinde kullanan ve bunlarla ele aldığı konuları temellendirmeye çalışan İbn Kayyim'in çelişkilerini göstermektedir.

İbn Kayyim, telif ettiği eserde maalesef uydurma ve zayıf haberlere yer vermiştir. Üstelik o, bu tür haberleri azımsanmayacak miktarda kullanmıştır. Her ne kadar İbn Kayyim bu hadislerin uydurma olduğunu söylese de onları eserinde ele aldığı konularda zikretmiştir. Şüphesiz bu durum, hadis ilmi açısından tenkidi gerektiren bir durumdur. İbn Kayyim kullandığı hadislerin uydurma olduğunu söylemekle okuyucuları uyarmak istediğini söylemiş olsa da bu uyarının yapılacağı yer burası değildir. Zira uydurma hadisler konusunda özellikle hadis alimleri büyük bir hassasiyet göstermiş ve uydurma rivayetleri mevzûât literatürü içerisinde derlemek sûretiyle bu konuda bir bilinç oluşmasına önemli derecede katkıda bulunmuşlardır. Dolayısıyla uydurma hadislerin zikredileceği yer mevzûât kitaplarıdır. Aksi halde uydurma hadislerin *et-Tıbbu'n-Nebevî* gibi bir eserde zikredilmesinin bir anlamı bulunmamaktadır. İbn Kayyim bu hadislerin uydurma olduğunu bildiği halde neden onları kitabında kullanmış onlara kitabında yer vermiştir?

İbn Kayyim uydurma hadisleri kullanmak durumunda kalmıştır. Zira o nebevî tıp konusunda bir kitap yazmayı amaçlamıştır. Ancak bu kitabın içeriğini kendi zamanında mevcut olan bazı tıp kitaplarının etkisinde kalarak hazırlamış olması kuvvetle muhtemeldir. Özellikle onun kitabının üçüncü bölümü en çok uydurma hadislerin yer aldığı bölümdür. Bu bölüm aynı zamanda şifalı bitki ve meyvelerin olduğu bölümdür. Bu bölüm âdeta şifalı bitkiler kitabının başına hadislerin serpiştirilmesi gibi bir görünüm arz etmektedir. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz gibi İbn Kayyim en çok bu bölümde uydurma ve zayıf rivayetlere yer vermiştir. Bu bölümde kullanılan hadisler sadece isnad problemi değil, aynı zamanda delâlet problemi de taşımaktadır.

Bütün bunlar zorlama istidlal ve yorumlardır. Şifalı bitkiler tarzı bir kitaptan ilham alınarak yazılan bir kitabın başına ilgili ilgisiz hadisler koymayı ve eseri nebevî tıp diye adlandırmayı doğru bulmuyoruz.

İbn Kayyim eserinde hiç de azımsanmayacak sayıda uydurma hadisler kullanmıştır. Örneğin, kereviz bitkisinin faydasından söz ettiği yerde “Bir kimse kereviz yer de arkasından hemen uyursa, ağzı güzel kokarak organların ve ön dişlerin ağrısından emin olarak uyur” hadisini zikretmekte ve hemen ardından da bu hadis Peygamber Efendimizin ağzından uydurulmuştur, fakat kereviz ağız kokusunu son derece güzelleştirir. Dalıyla birlikte boyuna asıldığı zaman diş ağrısına faydalı olur demektir.⁸³

İbn Kayyim patıcanı ele aldığı yerde Peygamber Efendimizin ağzından uydurulan bir hadiste şöyle denilmektedir diyerek şu hadisi zikretmektedir: “Patıcan ne için yenilirse ona yarar”⁸⁴ Bu hadisi zikrettikten sonra İbn Kayyim bu sözün bırakın peygamberin söylemesini aklı başında olan bir insana dahi nispet edilmesinin doğru olmayacağını belirtir; daha sonra da patıcanın faydalarından söz eder.⁸⁵

Benzer şekilde İbn Kayyim pırasanın faydalarından söz ettiği yerde, pırasa hakkında Peygamber Efendimiz'den sahih olmayan uydurma bir hadiste şöyle söylenmiştir demektir: “Bir kimse pırasayı yer de arkasından uyursa, basur korkusundan emin olarak uyur ve melek ağız kokusunun çirkinliğinden dolayı sabaha kadar onu terk eder” ancak o bu hadisin ardından pırasanın fayda ve zararlarından söz etmektedir.⁸⁶

Aynı şeyi İbn Kayyim pirinç maddesinde de yapmakta. Konuya şöyle başlamaktadır: Pirinç hakkında iki uydurma hadis vardır: Birincisi; “Eğer pirinç insan olsaydı yumuşak huylu olurdu” ikincisi ise; “yerin çıkardığı her bitkide bir dert, bir de şifa vardır, ancak pirinç böyle değildir. O şifadır, onda dert yoktur” İbn Kayyim bu hadisleri peygambere nispet edilmesinden kaçındırmak ve okuyuculara uyarıda bulunmak için zikrettiğini söyler ve ardından pirincin faydalarından bahseder.⁸⁷

Yine benzer şekilde İbn Kayyim günnük otundan söz ettiği yerde “Evlernizi günnük ve keklik otuyla tütsüleyin” hadisini zikretmekte ama ardından bu hadisin Peygamber Efendimizden rivayeti sahih değildir demekte, daha sonra günnük hakkında sahabe sözlerini nakletmektedir.

İbn Kayyim kitabının pek çok yerinde benzer şekilde uydurma hadisleri zikretmekte ve ardından söz konusu besinin faydaları hakkında bilgi vermektedir. Örneğin, güneyik (hindiba) konusunu ele aldığı yerde ‘bu konuda Hz. Peygamber’den rivayeti sahih olmayan üç hadis gelmektedir’ der ve o hadisleri zikreder.⁸⁸

⁸³ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 275.

⁸⁴ Askalâni, *Telbisu'l-Habîr fî tahrîti ehâdîsi râfî'i'l-kebir*, Dârü'l-kütübü'l-İlmiyye, Kahire, 1989, s. 1/38.

⁸⁵ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 224.

⁸⁶ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 275.

⁸⁷ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 219.

⁸⁸ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 294.

Bu uydurma rivayetleri zikrettikten sonra İbn Kayyim güneyiğin mideye, karaciğere, ateşli, ateşsiz ağrılara faydalarından söz etmekte, güneyiğin en sağlıklısının hangisi olduğuna dair bilgiler vermektedir.⁸⁹

Yine yağın faydalarını anlattığı yerde de bu konuda ‘yağla ilgili olarak Hz. Peygamber’in ağzından uydurulan iki uydurma hadis vardır’ demektedir ve şu hadisleri zikretmektedir:⁹⁰

“Menekşe yağının diğer yağlara üstünlüğü, benim diğer insanlara olan üstünlüğüm gibidir”⁹¹

“Menekşe yağının diğer yağlara üstünlüğü, islam dininin diğer dinlere üstünlüğü gibidir”⁹²

Menekşe dahil olmak üzere her türlü çiçeğin fazileti ile ilgili hadislerin yalan olduğu ifade edilmiştir.⁹³

Daha sonra İbn Kayyim özellikle Ban yağının özelliklerinden söz etmekte, onun damar sertliğine, beyaz lekeler, beneklere, çillige iyi geldiğini söylemektedir. Ardından ise Ban yağı ile ilgili asılsız, uydurma bir hadisin rivayet edildiğini dile getirmektedir:⁹⁴

“Ban yağıyla yağlanınız, zira bu yağ eşlerinizin yanında değerinizi artırır”⁹⁵

Etin faydasından söz ettiği yerde Peygamber Efendimizden güvercin eti ile ilgili aslı olmayan uydurma hadisin rivayet edildiğini söylemektedir.⁹⁶ Çamur’u konu edindiği yerde ‘hiçbiri sahih olmayan uydurma hadislerde şu tip sözler söylenmiştir’ demektedir.⁹⁷ Mercimeği konu ettiği yerde ‘mercimek konusunda Peygamber Efendimizin ağzından söylenen bütün hadisler uydurma ve batıldır demektir.’⁹⁸

İbn Kayyim uydurma hadisleri okuyucuları uyarma amacıyla zikrettiğini söylese de onun bu kaydı okuyucular üzerinde çok da etkili olmayacaktır. Zira İbn Kayyim Peygamber Efendimize nispet edilmesinden kaçındırmak ve okuyucuyu uyarmak amacıyla zikrettiğini söylediği hadislerle bir mevzuât kitabında değil adına ‘et-Tıbbu’n-Nebevî dediği bir kitap içerisinde yer vermektedir. Ayrıca o, bu hadisleri zikrettiği bölümü de şu şekilde isimlendirmiştir: “Peygamber

⁸⁹ İbn Kayyim, *et-Tıbbu’n-Nebevî*, s. 294.

⁹⁰ İbn Kayyim, *et-Tıbbu’n-Nebevî*, s. 234.

⁹¹ İbn Hibban, *Duaâ*, 2/103 tercemeti Osman b. Abdillâh (672); İbnü’l-Cevzî, *Mevzûât*, 3/246 h. no:1474.

⁹² Suyûtî, *el-Leâli’l-Masnûati fi’l-Ehbâsî’l-Mevzûati*, s. 235; Şevkânî, *el-Fevâidü’l-Mecmûa fi’l-Ehbâsî’l-Mevzûa*, s. 196.

⁹³ Aliyyü’l-Kâfî, *el-Esrârü’l-Merfûa fi’l-Ehbâri’l-Mevzûa*, 486.

⁹⁴ İbn Kayyim, *et-Tıbbu’n-Nebevî*, s. 234.

⁹⁵ İbnü’l-Cevzî, *Mevzûât*, 3/67.

⁹⁶ İbn Kayyim, *et-Tıbbu’n-Nebevî*, s. 282, 283.

⁹⁷ İbn Kayyim, *et-Tıbbu’n-Nebevî*, s. 253.

⁹⁸ İbn Kayyim, *et-Tıbbu’n-Nebevî*, s. 275.

Efendimizin mübarek diline gelen basit ilaç ve besin maddelerinden bir kısmı” Yani İbn Kayyim bölüm içerisinde zikrettiği hadisleri bölüm başlığında Peygamberin lisanından gelen hadisler diye nitelendirmekte ve bu şekilde okuyucuya takdim etmekte ancak bölüm içerisinde ise ele aldığı besin maddeleriyle ilgili uydurma hadisleri kullanmakta ama aynı zamanda bunların uydurma olduklarına da işaret etmektedir. Bu en azından tutarlı olarak kabul edilebilecek bir davranış değildir.

Örneğin, incirin faydalarından söz ettiği yerde bir hadis zikretmekte ve ardından ‘bu hadisin sabit olduğunda şüphe vardır’ demektir.⁹⁹ Yumurthanın yararlarından söz ettiği yerde zikrettiği hadis için ‘bu hadisin gerçek olup olmadığına şüphe vardır’ kaydını koymaktadır.¹⁰⁰ Kuru üzümü ele aldığı yerde ‘kuru üzümle ilgili olarak sağlam olmayan iki hadis rivayet edilmiştir’ demektir.¹⁰¹ Nergis’i ele aldığı yerde ‘bu konuda sahih olmayan bir hadis mevcuttur’ demektedir ve hadisi zikretmektedir. Sıçan kulağını ele aldığı yerde ‘bununla ilgili sahih olduğu bilinmeyen bir hadis vardır’ demektir. İbn Kayyim kitabında bazı hadislerin Hz. Peygamber’e ref edilmesinin sahih olmadığını belirtir. Örneğin, midenin hastalık evi olduğu¹⁰² şeklinde rivayet edilen hadisin sahih bir hadis olmayıp Hz. Ömer’in sözü olduğunu söylemektedir.¹⁰³ Karpuz ile ilgili hadislerin sahih olmadığını belirtmektedir.¹⁰⁴ Güneşte ısıtılmış su¹⁰⁵ ile ilgili sahih olmayan bir hadisin bulunduğunu söylemektedir. ¹⁰⁶ Hz. Ali’ye nispet edilen bir sözün ona ait olmadığını, dahası sahih olmadığını meşhur bir arap tabibine ait olduğunu belirtir.¹⁰⁷ Baş ağrısının tedavisinde Hz. Peygamber’in önderliği başlığı altında İbn Kayyim bir hadis zikretmekte ve sıhhati hakkında şüphe vardır demektir.¹⁰⁸

İbn Kayyim bazen kullandığı hadisler hakkında hadis âlimlerinin görüşlerini nakletmekte onların sahih olduklarını söylemektedir. Bazı hadisler hakkında da zayıf ya da uydurma olduğunu belirtmektedir. Fakat bazı hadisler için hiçbir değerlendirme yapmamaktadır. Bu gibi hadislerde o hadisleri tahric eden imamları zikretmekte onların otoritesine itimat ettiğini göstermektedir. Ancak meşhur hadis imamlarının eserlerini zikrederek naklettiği bu gibi hadislerde de problemliler bulunmaktadır. Örneğin; Rasulullah’ın ishal tedavisinde izlediği yol başlığı altında İbn Mâce’den Ebû Hureyre kanalıyla gelen hadiste Hz. Peygamber’in

⁹⁹ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 224.

¹⁰⁰ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 222.

¹⁰¹ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 241.

¹⁰² İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 104.

¹⁰³ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 136.

¹⁰⁴ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 220.

¹⁰⁵ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 288.

¹⁰⁶ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 293.

¹⁰⁷ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 299.

¹⁰⁸ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 90.

şöyle söylediği rivayet edilmektedir: “Bir kimse her ayın üç günü seher vakitlerinde bal yalarsa o kimseye belanın büyüğü isabet etmez” Ancak bu hadisin senesinde inkita vardır ve ayrıca râvilerinden olan Zübeyr b. Said hakkında metruk nitelemesi yapılmıştır. Dolayısıyla hadis zayıftır. Ancak İbn Kayyim bunu delil olarak kullanmış ve zayıflığına işaret etmemiştir. Bazen de İbn Kayyim sadece Hz. Peygamber şöyle söylemiştir demekle hadisin kaynağına dair bir bilgi vermekte kendi de bir değerlendirme yapmamaktadır

Diğer yandan İbn Kayyim isnadları sahih bile olsa hadisleri sübûtu kesinmiş gibi bir yaklaşım sergilemekte metinleri problemlili olan hadisleri eleştirmekten kaçınmaktadır. Bu yaklaşımı ile o el-Menâru'l-Münîf'teki tavrı ile çelişmekte, tutarsızlığa düşmektedir.

2.3.2. Delâlet Problemi Olan Hadisler

Delâlet problemi olan hadisler ile kastettiğimiz muhtevaları incelendiğinde doğrudan Tıbbu'n-Nebevî ile ilgisi olmayan ve tıbbî bir gaye taşımayan hadislerdir. Örneğin, kabağın insan sağlığına olan faydalarından söz edildiği bölümde ‘Hz. Peygamber de kabak severdi’ şeklinde zikredilen hadisler bu grup içerisinde değerlendirilmektedir. Kitabın geneli içerisinde düşünüldüğünde bu tür hadisler, göz ardı edilebilecek çok küçük sayıda hadisler olmayıp; aksine, neredeyse kitabın tamamının üzerine bina edildiği hadislerdir. Dolayısıyla bir bütün olarak bu hadislerle bakıldığında bunların ‘Tıbbu'n-Nebevî’ ile ne ilgisi olduğu sorusu haklı olarak zihinleri kurcalamaktadır.

İbn Kayyim et-Tıbbu'n-Nebevî adlı eserinin özellikle üçüncü bölümünde bu tarz hadislerle çok sayıda yer vermiştir. Onun kitabının üçüncü bölümü “Hz. Peygamber’in mübarek diline gelen basit ilaç ve besin maddeleri”¹⁰⁹ hakkındadır. Bu bölüm başlığı altında İbn Kayyim alfabetik olarak bir takım besinlerin adlarını zikretmiş onlar hakkında bulabildiği bir ya da birkaç hadisi konunun serlevhası yapmış, daha sonra da o besinin insan sağlığına olan faydalarından söz etmiştir. Bazı yerlerde ise hiç hadis zikretmemiştir.¹¹⁰ Ancak bu bölümde yer alan hadisler incelendiğinde onların hiç de İbn Kayyim’in ifade ettiği gibi Hz. Peygamber’in lisanında ifadesini bulmuş hadisler olmadığı rahatlıkla görülür. Zira bu bölümde İbn Kayyim’in zikrettiği besinlerle ilgili olarak yer verdiği hadislerle bakıldığında bunların çoğunlukla onun ifade ettiği gibi Hz. Peygamber’in lisanında ifadesini bulmuş kavli sözler olmayıp, Hz. Peygamber’in bir beşer olarak yediği ve içtiği bir takım yiyeceklerden ibaret olduğu görülür.

Bilindiği gibi sahabe-i kiram Hz. Peygamber’e ait ne varsa hepsini gelecek nesillere aktarmayı kendilerine bir görev addetmişti. Onlar Hz. Peygamber’le birlikte paylaştıkları, yaşadıkları her şeyi kaydetmiş ve onları sonraki nesillere

¹⁰⁹ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 218.

¹¹⁰ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 218.

aktarmışdır. Bu çerçevede sahâbînin âdeti Hz. Peygamber'le yaşadıklarının bir hatırası kabilinden değerlendirilebilecek olan rivayetlerin Hz. Peygamber'in tıbbi kapsamında yorumlanması oldukça zorlamadır. Şimdi bu zorlama yorumlardan bazılarını dikkat çekelim:

İbn Kayyim, zencefil maddesinin başında şu hadisi zikretmektedir. “Hz. Peygamber'e Rum kralı zencefil küpü hediye etti. Rasûlullah herkese bir parça yedirdiği gibi bana da bir parça yedirdi.” İbn Kayyim bu hadisi zikrettikten sonra zencefilin faydalarından söz etmektedir.¹¹¹ Görüldüğü gibi zikredilen hadiste Hz. Peygamber tarafından zencefilin faydasından ve onu Müslümanların kullanmalarından söz edilmemekte sadece Hz. Peygamber'in hayatından bir kesit ifade edilmekte, bir kralın ona verdiği hediyeden söz edilmekte ve bu hediyeyi Hz. Peygamber'in ashabıyla paylaştığına değinilmektedir. Burada belki üzerinde durulması gereken husus; Hz. Peygamber'e krallar tarafından gönderilen hediyeler ile ilgili envanter oluşturulmasında kullanılabilir bir bilgi ile onun kendisine gönderilen hediyeleri de ashabıyla paylaştığıdır.

Bir başka yerde yine İbn Kayyim yağmur maddesine yer vermiş ve Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu hadisle istidlal etmiştir: Enes b. Malik şöyle der: “Biz Rasûlullah ile birlikteydik. Bu sırada yağmura yakalandık, bunun üzerine Rasûlullah ridasını çıkardı vücuduna yağmur dokundu ve bu yağmur Allah Teâla'nın henüz yeni yarattığı bir yağmurdur” buyurdu. İbn Kayyim bu hadisten sonra yağmur suyunun faydalarından söz etmektedir. Halbuki hadiste de görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in yağmurla ilişkisi onun Allah ile ilişkisinin yakınlığından dolayıdır. Yeni yaratılmış, Allah'ın ol emrine mazhar olmuş olan yağmur vasıtasıyla Hz. Peygamber Allah ile bir ilişki kurmaktadır. Dolayısıyla hadiste yağmur suyunun sağlık açısından faydasından söz edilmemektedir.

İbn Kayyim soğan maddesinde; Hz. Peygamber'in en son yediği yemeğin soğan olduğunu ifade eden hadisi zikretmekte;¹¹² su maddesinde ise “Seyhan, Ceyhan, Nil ve Fırat nehirlerinin hepsinin cennet ırmaklarından olduğunu dile getiren hadise yer vermekte;¹¹³ peynir maddesinde Tebük seferinde kendisine peynir getirildiğini ve bir bıçak istediğini, gelen bıçakla besmele çekerek peyniri kestiğini ve yediğini belirten hadise yer vermektedir.¹¹⁴ Ağaç kavunu maddesinde ‘Kur'an okuyan mümin bu meyveye benzer tadı da güzel, kokusu da güzeldir’ hadisini anmaktadır. Altın maddesinde savaşta burnundan yaralanan sahabiye

¹¹¹ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 241.

¹¹² İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 222.

¹¹³ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 287.

¹¹⁴ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 227.

altın burun takmasını tavsiye eden hadise yer vermiştir.¹¹⁵ Bütün bu hadisler insan sağlığı ile ilgili söylenmiş hadisler değildir.

Konu ile ilgisi kurulamayacak örneklerden biri de şeker kamışıdır. İbn Kayyim şeker kamışı maddesini ele aldığı yerde Hz. Peygamber'den şeker sözünün geçtiği herhangi bir hadis bulamadığını ancak Havz hadisi içerisinde 'suyu şekerden tatlıdır' ifadesini bulabildiğini söylemektedir.¹¹⁶ Bu örnekte de görüldüğü gibi İbn Kayyim ele aldığı besinler ile ilgili her hangi bir sözcüğün hadislerde geçmesini yeterli görebilmekte, onun nebevî tıpla doğrudan ilgili olup olmamasını hiç de problem etmemektedir. Bu örnek de açıkça göstermektedir ki İbn Kayyim tıpkı bir şifalı bitkiler kitabı gibi besin maddelerini sırayla yazmış, onların insan sağlığına olan faydalarından söz etmiş ve başlarına da bulabildiği hadisleri koymuştur. Tabii bunu yaparken mevzu da olsa, zayıf da olsa bulabildiği hadisi koymuştur.

Doğrudan Tibbu'n-Nebevî ile ilgisi olmayan bir örnek de süt maddesinin ele alındığı yerde geçmektedir. İbn Kayyim sütün faydalarını ele aldığı yerde Hz. Peygamber'in şu hadisini zikretmektedir:¹¹⁷ "Allah'ım bizim için o sütte bereket yarat ve bize o süttten çokça ihsan et"

İbn Kayyim yiyecek maddelerini hadislerle desteklemeyi o kadar zorlamıştır ki bir takım yiyeceklerin faydalarından söz ettiği yerde Hz. Peygamber'in o yiyeceklerle ilgili yasaklamasını işaret eden hadisleri bile zikretme yoluna gitmiştir.

İbn Kayyim'in kitabının özellikle üçüncü bölümünün başlığı okunduğunda sanki o bölümde Hz. Peygamber'in bir takım besinler hakkında söylediği sözler zikredilecekmiş gibi bir izlenim oluşmaktadır. Ne var ki bölümün içerisinde hiç de öyle anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber'e ait sözlerin yer almadığı aksine ilgi ve alakası olmayan bir takım hadisler hem de oldukça zorlama bir yorumla bir takım besinlerin sağlık açısından faydalı olduğuna delil olarak kullanılmaktadır. Bizce bu yaklaşım kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Bütün hadislerin zorlama yorumlarla Tibbu'n-Nebevî kapsamında değerlendirilmesi de doğru değildir.

Bütün bu örneklerde görüldüğü gibi Tibbu'n-Nebevî adı altında Hz. Peygamber'den sağlık öğütleri olarak takdim edilen hadisler hiç de söz konusu besinlerle ilgili hadisler değildir. Hz. Peygamber hurma yedi, karpuzu severdi, ona zencefil hediye edildi, yağmurda ıslandı, tirit yedi vs..gibi Hz. Peygamber'in günlük hayatı içerisinde tamamen bir beşer olması sebebiyle yediği ve içtiği şeylerden tıbbî öğütler çıkarılmıştır. Hz. Peygamber'in bu tür besinlerle ilgili doğrudan tıbbî öğütleri içeren hadisleri oldukça azdır. Aslında eserde zikredilen hadisler tıbbî öğütler içermemektedir. Bu maksatla söylenmiş ya da yapılmış da değildir. Ancak

¹¹⁵ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 235.

¹¹⁶ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 264.

¹¹⁷ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 284.

İbn Kayyim bu hadisleri böyle algılamış ve onları tıbbî yorumlara dayanak yapmıştır. Biz bu yaklaşımın doğru olmadığı kanaatindeyiz. Hz. Peygamber'in Tıbb-ı Nebevî amacıyla söylemediği sözlerini ya da uygulamalarını hiç kastetmediği bir alana çekerek onun hadislerini Tıbbu'n-Nebevî adı altında takdim etmek Hz. Peygamber'i itham altında bırakmak anlamına gelebilir. Bu besinlerin faydalarını Hz. Peygamber'in beyan ettiğini söylemek ya da en azından bunu ima etmek doğru bir yaklaşım değildir.

Sonuç

1. İbn Kayyim'in et-Tıbbu'n-Nebevî adlı eserinde kullandığı hadislerin isnad ve delâlet problemleri bulunmaktadır. Tıbbu'n-Nebevî'de çok sayıda zayıf ve mevzu' hadis kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca çok sayıda delâlet problemi olan hadisler eserde yer almaktadır. Tıbbî ilgilendiren yönü olanların ise en az üçte biri isnad bakımından problemlidir. Aynı zamanda doğrudan üpla ilgili görünen hadisler o günün şartları için geçerli olan birtakım tedavi yollarına işaret etmektedir.

2. Hz. Peygamber sağlık ile ilgilendiğini, insan sağlığına önem verdiğini görüyoruz. O sağlığı koruyucu tedbirler almış sağlığı koruma konusunda insanları uyarılmış, sağlığını kaybedenlerin de çeşitli yollarla tedavi olmalarını ve sağlıklarını kazanmalarını istemiştir.

3. Hz. Peygamber'in sünnetinde sağlığın kazanılması hedefdir. Bunun için kullanılan araçlar ise zaman ve mekana göre değişkenlik arz edebilecek şeylerdir.

4. Hz. Peygamber Tıp bilgisine ve tabibe önem vermiştir. İnsanları tabiple-re yönlendirmiştir. Buna rağmen İbn Kayyim nebevî tıp ile doktorların tıbbını çatışmacı bir şekilde ele almış, doktorların tıbbını küçümsemiştir.

5. Nebevî tıp ile ilgili hadisleri anlama ve yorumlama problemi olduğu görülmektedir.

6. Bu konudaki rivayetlerin Hz. Peygamber'in şahsiyeti ile eş tutulduğu, âhâd olan haberlere kesin bilgi içeren ilâhî bir vahiy gibi bakıldığı görülmüştür. İnsan sağlığının söz konusu olduğu bir konuda bize ne kadarı ne ölçüde ulaştığı konusunda tam bilgi sahibi olmadığımız rivayetlerle amel etmek büyük bir veballe karşılaşabileceğimiz bir sonuç doğurabilecektir. Zan ifade eden bilgilerle değil de kesin ilim ifade eden bilgilerle amel etmemiz Kur'an'ın emridir.

7. Hz. Peygamber'in tıp konusunda zaman zaman kendi tecrübesini zaman zaman toplumdan öğrendiği şeyleri bazen de ilâhî vahiyle gelen şeyleri söylediği vâkidir.

8. Hadislerin çoğu Hz. Peygamber'in şahsı ile ilgili yeme ve içmelerini şahsî fiillerini ihtiva etmektedir. Oysaki geneli ilgilendiren onun teşri' olarak yaptığı beyanlardır.

9. Bazı sahih hadislerde ifade edilen besin maddelerini ve bitkileri hadislerde geçiyor diye gelişigüzel kullanmanın mahzurları olabilir. Hadislerde Hz. Peygamber o günün şartlarında bazı bitkileri tedavi maksatlı kullanmış olabilir. Bazı hadislerde bu durum ifade edilmiştir. Ancak söz konusu bitkinin nasıl ne miktar kullandığı ne gibi etkiler yaptığı bilgileri hadislerde elimize ulaşmamıştır. Dolayısıyla insan sağlığı gibi ciddi bir konuda eksiksiz, tam ve sağlam bilgilerle hareket etmemiz dini bir sorumluluktur. Zira âyette belirtildiği gibi “Kulak, göz ve kalp/akıl” sorumluluk taşımaktadır.